

مطالعه اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی با توجه به جنسیت و رشته تحصیلی در دانش آموزان دبیرستانی

نویسندگان: دکتر محمدرضا شعیری*، محمدعلی ملامیرزایی**، مریم پروری، فاطمه شه‌مرادی** و اختر هاشمی**

* استادیار دانشگاه شاهد

** کارشناس روان‌شناسی بالینی

چکیده

هدف اساسی پژوهش کنونی، بررسی رابطه اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دبیرستانی است و همچنین کوشش گردیده تا متغیرهای یاد شده براساس جنسیت و رشته‌های تحصیلی مورد مقایسه قرار گیرند. بدین‌خاطر مقاله حاضر در برگیرنده سه مطالعه مستقل در استان‌های ایلام، کردستان و خراسان است که در مطالعه اول، دوم و سوم به ترتیب ۱۲۰، ۱۷۱ و ۲۰۰ دانش‌آموز مورد بررسی قرار گرفتند. داده‌های به‌دست آمده براساس ضریب همبستگی و تحلیل واریانس دو راهه مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها به‌طورکلی بیانگر وجود رابطه منفی و معنادار بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی است، در حالی که مقایسه اضطراب امتحان براساس جنسیت و رشته تحصیلی و تعامل دو متغیر، هم‌نوا نیست، به گونه‌ای که در یک مطالعه تأثیر دو متغیر یاد شده دیده نشده، اما نقش جنسیت و تعامل آن با رشته تحصیلی، در مطالعه دیگر آشکار بوده، و این در حالی است که این نقش در پیشرفت تحصیلی نیز به نفع دختران مشاهده شده است.

واژه‌های کلیدی: اضطراب امتحان، پیشرفت تحصیلی، جنسیت، رشته تحصیلی، دانش‌آموز

دوماهنامه علمی - پژوهشی

دانشگاه شاهد

سال یازدهم - دوره جدید

شماره ۶

شهریور ۱۳۸۳

مقدمه

«اضطراب»، وجه لاینفک زندگی انسان است، اما همین امر می‌تواند تیغ دو لبه سازش یافتگی یا سازش نایافتگی آدمی تلقی شود. از یک‌سو آن را موهبت می‌دانیم و از سوی دیگر رنج‌زایی آن را تأیید می‌کنیم. با آن‌که بدون اضطراب نمی‌توان زندگی انسان را تصور کرد، اما کوشش‌های متعددی هم برای درمان اضطراب به‌عمل آمده است [۱، ۲، ۳، ۴].

زندگی برون‌رحمی آدمی، براساس جدایی از وابستگی، با اضطراب شکل می‌گیرد و سپس در گونه‌های مختلف، در برهه‌های زندگی بروز می‌کند. دادستان [۵] بر این باور است که اضطراب به منزله بخشی از زندگی کودکان و نوجوانان، یکی از مؤلفه‌های ساختار شخصیت است. بدین‌خاطر بخشی از اضطراب‌ها را می‌توان به‌نحی دیگر تلقی کرد. اما اضطراب مرضی، به منزله منبع شکست و سازش نایافتگی تلقی

می‌شود که طیفی از اختلال‌های شناختی و بدنی تا ترس‌های غیرموجه و وحشت‌زدگی‌ها را دربر می‌گیرد [۷۶،۳].

هنگامی که به موقعیت‌های ویژه‌ای چون ارزشیابی کارآمدی افراد می‌اندیشیم، شاهد اضطراب در جلوه‌ای خاص هستیم. اغلب افراد، بیش و کم در این تجربه سهیمند. اگر نخواهیم زندگی را مملو از موقعیت‌های ارزشیابی تلقی کنیم. این امر امروزه تحت‌عنوان «اضطراب امتحان» (test anxiety) تلقی می‌شود که پدیده‌ای شایع محسوب می‌شود و دانش‌پژوهان را در برابر چالش آموزشی مهمی قرار می‌دهد [۸]. اضطراب امتحان دربرگیرنده گونه‌ای از اضطراب است که در موقعیت ارزشیابی یا حل مسأله بروز می‌کند و محور آن، تردید درباره عملکرد، و پیامد آن افت بارز توانایی مقابله با موقعیت است. به دیگر سخن، این اضطراب، سطح بروز عملکرد را تقلیل یافته‌تر از سطح واقعی فرد قرار می‌دهد. به شکل اختصاصی‌تر می‌توان گفت که هر چه اضطراب در این مورد بیش‌تر باشد شاهد کاهش کارآمدی تحصیلی خواهیم بود، در عین این‌که تجربه‌ای است ناخوشایند، و باورها، نگرش‌ها و انگیزه‌های فرد را نیز متأثر خواهد ساخت [۹و۵].

گرچه اضطراب امتحان امری تازه نیست، اما سابقه انجام پژوهش‌های تجربی و میدانی در این باره به چند دهه اخیر باز می‌گردد. هیل (Hill, K., T.) اشاره دارد که براساس برآورد پژوهشگران، سالانه حدود ۱۰ میلیون دانش‌آموز در سطح دبیرستان و ۱۵ درصد از دانشجویان دانشگاه‌های امریکا اضطراب امتحان را تجربه می‌کنند و به نظر می‌رسد که آزمودنی‌های بزرگ‌تر، به اضطراب بیش‌تری دچار هستند [۱۰].

البته باید توجه داشت که عوامل متعددی در اضطراب امتحان دخیل هستند، مثل عوامل فردی، آموزشی، اجتماعی، و خانوادگی. بر این اساس الگوهای نظری پدید آمده‌اند و سپس طرح‌های درمانی نیز پی‌ریزی شده و پژوهش‌هایی نیز انجام گردیده است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که اضطراب امتحان

امری نیست که بتوان به سادگی آن را نادیده انگاشت. همچنین مشخص شده که دختران، اضطراب امتحان را با شدت بیش‌تری نسبت به پسران تجربه می‌کنند و دانش‌آموزان دارای وضعیت اقتصادی-اجتماعی پایین‌تر، اضطراب امتحان بیش‌تری دارند. همچنین دانش‌آموزان کشورهای چون عربستان، مصر و اسرائیل، در مقایسه با چین، آلمان، کره، ترکیه، امریکا و هندوستان، اضطراب امتحان بیش‌تری نشان داده‌اند. از طرفی بین اضطراب امتحان و کارآموزی تحصیلی رابطه منفی دیده شده، و همچنین پژوهش‌ها بیانگر رابطه منفی بین منبع مهارت‌گذاری درونی و اضطراب امتحان است [۵،۸،۱۰،۱۱،۱۲،۱۳،۱۴،۱۵و۱۶].

به هر حال، گرچه پیشرفت تحصیلی از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد، اما به سادگی نمی‌توان نقش اضطراب امتحان را در ارزشیابی فرد نادیده گرفت. گرچه اغلب و به‌طور سنتی گفته می‌شود که هوش می‌تواند پیش‌بینی‌کننده خوبی برای پیشرفت تحصیلی باشد ولی باید در نظر داشت که متغیرهای دیگری نیز وجود دارند که می‌توانند بر این ارتباط مؤثر باشند، چه آزمون هوش نمی‌تواند تمامی این متغیرها را اندازه‌گیری کند [۱۷]. بنابراین باید اشاره کرد که یکی از عوامل تأثیرگذار بر پیشرفت تحصیلی و کارآمدی آموزشی، اضطراب امتحان است [۵،۱۲و۱۳]. البته باید توجه داشت که این رابطه غیرخطی است [۱۵]. باور دیگر این است که اضطراب امتحان دارای دو مؤلفه شناختی و هیجانی است. در وجه شناختی، نگرانی (worry)، بیانگر انتظارات منفی در مورد موفقیت و درباره کارآمدی خود است و توجه فرد را از کاری که بر عهده دارد منحرف می‌سازد. البته هیجان‌پذیری (emotionality) به تجربه‌های ناخوشایند و برانگیختگی هیجانی باز می‌گردد. پژوهش‌ها بیش‌تر بر نقش و تأثیر وجه شناختی بر کارآمدی تحصیلی تأکید دارند [۵،۸،۱۰و۱۸] و بیانگر این نکته‌اند که دختران دانشجویان اضطراب امتحان بیش‌تری نسبت به پسران نشان داده‌اند [۱۹]. همچنین گذراندن واحدهای درسی در

ج) ابزار تحقیق

ج-۱) برای بررسی پیشرفت تحصیلی، از نمرات درسی آزمودنی‌ها در امتحان نوبت آخر آن‌ها در درس ریاضی، فارسی و میانگین دروس استفاده شده است.

ج-۲) اضطراب امتحان: برای بررسی اضطراب امتحان آزمودنی‌ها، از پرسشنامه اضطراب امتحان (TAI) (test anxiety inventory) [۲۲] استفاده شده است. این پرسشنامه دارای ۲۵ عبارت است که به صورت لیکرتی تنظیم گردیده است. ضرایب انسجام درونی (internal consistency)، تنصیف (split-half) و بازآزمایی (test-retest) آزمون با فاصله زمانی چهار هفته، به ترتیب برابر، ۰/۸۹، ۰/۷۷ گزارش شده است. ضرایب همبستگی به دست آمده از رابطه پرسشنامه اضطراب امتحان با مقیاس اضطراب عمومی و عزت نفس کوپراسمیت به ترتیب برابر ۰/۶۷ و ۰/۵۷- بوده است و پژوهشگران به کارگیری آن را برای نمونه ایرانی مناسب دانسته‌اند. قابل اشاره است که ما نیز در بخش‌هایی از مطالعات خود، به مطالعه انسجام درونی پرسشنامه اضطراب امتحان پرداخته‌ایم. نتایج به دست آمده این مورد در جدول ۱ ارائه شده است.

نگاهی به نتایج به دست آمده در مورد آزمون اضطراب امتحان براساس آلفای کرونباخ، نشانگر انسجام درونی مناسب آزمون مذکور است.

د) روش تحلیل داده‌ها: روش اصلی تحلیل داده‌ها، در این مطالعه ضریب همبستگی بوده است.

آزمودنی‌هایی که اضطراب امتحان بالاتری داشته‌اند، نسبت به گروه مقابل، نیازمند تلاش بیش‌تری بوده است [۲۰]. در آزمودنی‌هایی که اضطراب امتحان پایین‌تری دارند، نسبت به گروهی که اضطراب امتحان بالاتری را نشان داده‌اند، شاهد بروز کارآمدی عقلانی بیش‌تر هستیم [۲۱]. با توجه به تمهیدات یاد شده، پژوهش حاضر براساس سه مطالعه جداگانه، مسأله اصلی خود را بر بررسی رابطه بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی، در دانش‌آموزان دبیرستانی، با توجه به رشته‌های تحصیلی و جنسیت قرار داده و در هر مطالعه متغیرهای بیش‌تری مورد بررسی قرار گرفته است و هر مطالعه در موقعیت بوم‌شناختی متفاوتی به انجام رسیده تا تشابهات و تمایزهای احتمالی آشکارتر شود.

۱) مطالعه اول

۱-۱) روش

الف) آزمودنی: جامعه آماری پژوهش حاضر دانش‌آموزان دبیرستانی شهر آبدانان، در سه رشته تحصیلی ریاضی، تجربی و انسانی بوده است.

ب) نمونه: نمونه تحقیق حاضر، براساس روش خوشه‌ای مرحله‌ای از بین دبیرستان‌های شهر آبدانان انتخاب شده‌اند. تعداد آزمودنی‌های مورد بررسی ۱۲۰ نفر بوده که از هر رشته تحصیلی ۴۰ نفر انتخاب شده‌اند. میانگین سنی آزمودنی‌ها ۱۶/۶ با انحراف معیار ۱/۷ بوده است.

جدول ۱: آلفای کرونباخ و همبستگی دو نیمه آزمون اضطراب امتحان براساس جنسیت و رشته تحصیلی

مطالعه شاخص آزمودنی	اول (n=171)				دوم (n=200)			
	آلفای نیمه اول	آلفای نیمه دوم	آلفای کل	همبستگی دو نیمه	آلفای نیمه اول	آلفای نیمه دوم	آلفای کل	همبستگی دو نیمه
دختر	۰/۹۳	۰/۹۲	۰/۹۶	۰/۹۱	۰/۸۵	۰/۸۴	۰/۹۱	۰/۸۰
پسر	۰/۸۸	۰/۸۹	۰/۹۳	۰/۷۹	۰/۷۳	۰/۷۹	۰/۸۷	۰/۸۰
رشته انسانی	۰/۹۱	۰/۹۱	۰/۹۵	۰/۸۶	۰/۸۱	۰/۸۳	۰/۹۰	۰/۷۹
رشته تجربی	۰/۹۲	۰/۹۲	۰/۹۶	۰/۸۸	۰/۷۹	۰/۸۴	۰/۹۰	۰/۷۸
رشته ریاضی	۰/۸۶	۰/۸۷	۰/۹۲	۰/۷۶	۰/۸۳	۰/۷۷	۰/۸۹	۰/۷۸
کل	۰/۹۳	۰/۹۳	۰/۹۶	۰/۸۹	۰/۸۱	۰/۸۵	۰/۹۱	۰/۸۲

جدول ۲: یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق

متغیر	شاخص	میانگین	انحراف معیار	میان	نما
اضطراب امتحان		۳۵/۲۷	۱۵/۰۲	۳۵/۵۲	۳۶
نمره درس فارسی		۱۵/۶۳	۲/۵۳	۱۶	۱۸
نمره درس ریاضی		۱۳/۰۸	۴/۳۶	۱۳/۵	۱۰
میانگین دروس		۱۴/۵۹	۲/۵۵	۱۴/۸۹	۱۲/۳۴

جدول ۳: همبستگی‌های مشاهده شده بین پیشرفت تحصیلی و اضطراب امتحان

متغیر	اضطراب امتحان	نمره درس ریاضی	نمره درس فارسی	میانگین دروس
اضطراب امتحان	۱			
نمره درس ریاضی	-۰/۲۴ P<۰/۰۰۸	۱		
نمره درس فارسی	-۰/۲۸ P<۰/۰۰۲	۰/۶۰ P<۰/۰۰۱	۱	
میانگین دروس	-۰/۲۵ P<۰/۰۰۶	۰/۷۸ P<۰/۰۰۱	۰/۸۲ P<۰/۰۰۱	۱

۲-۱) نتایج

یافته‌های به دست آمده از مطالعه اول در جدول ۲ و ۳ ارائه شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که همبستگی‌های مشاهده شده بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در مقایسه با مقادیر بحرانی ضریب همبستگی، منفی و معنادار است.

(S=۰/۶۹) بوده است. از ۱۷۱ نفر، ۵۸ نفر در رشته علوم تجربی، ۶۱ نفر در رشته علوم انسانی و ۵۲ نفر در رشته ریاضی تحصیل می‌کرده‌اند. (ج) روش تحلیل داده‌ها: شیوه تحلیل داده‌ها در این مطالعه ضریب همبستگی و تحلیل واریانس دو عاملی بوده است.

۲-۲) نتایج

یافته‌های به دست آمده از مطالعه دوم در جدول ۴، ۵ و ۶ ارائه گردیده است.

نتایج به دست آمده در جدول ۴ نشان می‌دهد که همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در آزمودنی‌های دختر، پسر و کل، در مقایسه با مقادیر بحرانی، معنادار است.

یافته‌های به دست آمده در جدول ۵ نشان می‌دهد که همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در مقایسه با مقادیر بحرانی، در آزمودنی‌های رشته‌های تجربی و ریاضی معنادار است، در حالی که در رشته انسانی، در عین منفی بودن رابطه، معنادار نیست.

۲) مطالعه دوم

۱-۲) روش

الف) آزمودنی: جامعه آماری پژوهش حاضر در برگیرنده دانش‌آموزان دبیرستانی شهر سنندج، در سه رشته تحصیلی ریاضی، تجربی و انسانی بوده است.

ب) نمونه: نمونه تحقیق حاضر، براساس شیوه خوشه‌ای مرحله‌ای، از دو منطقه آموزش و پرورش شهر سنندج انتخاب شده‌اند. از هر منطقه ۴ دبیرستان برگزیده شده است و آزمودنی‌ها از بین آنها انتخاب گردیده‌اند. تعداد آزمودنی‌های مورد بررسی ۱۷۱ نفر (۸۰ دختر و ۹۱ پسر) و میانگین سنی آزمودنی‌ها ۱۷/۲

جدول ۴: نتایج توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق بر حسب جنس به علاوه ضریب همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی

شاخص	متغیر		انحراف معیار	میانگین	نما	همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی
	آزمودنی	متغیر				
اضطراب امتحان	دختر	۳۸/۳	۱۹/۰۸	۳۹/۵	۴۴	$r = -0.51$
		۱۵/۲	۲/۰۳	۱۵/۵	۱۶	$p < 0.0001$
اضطراب امتحان	پسر	۳۴/۲	۱۶/۵۹	۳۴	۲۴	$r = -0.21$
		۱۳/۸۷	۲/۹۶	۱۳/۵۷	۱۲/۸۹	$p < 0.04$
اضطراب امتحان	کل	۳۶/۱۲	۱۷/۸۵	۳۶	۴۴	$r = -0.28$
		۱۴/۴۹	۲/۶۵	۱۴/۵۵	۱۶	$p < 0.00001$

جدول ۵: نتایج توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق بر حسب رشته تحصیلی به علاوه ضریب همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی

شاخص	متغیر		انحراف معیار	میانگین	نما	همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی
	آزمودنی	متغیر				
اضطراب امتحان	انسانی	۳۷/۴۴	۱۵/۱۳	۳۷	۴۴	$r = -0.19$
		۱۳/۰۴	۲/۶۵	۱۳/۱۴	۱۲/۵	$p < 0.14$
اضطراب امتحان	تجربی	۳۴/۰۵	۱۹/۱۷	۳۴	۲۲	$r = -0.44$
		۱۴/۶۶	۲/۲۵	۱۵/۱۳	۱۲	$p < 0.0001$
اضطراب امتحان	ریاضی	۳۶/۸۷	۱۹/۳۴	۳۷/۵	۶۷	$r = -0.31$
		۱۶/۰۲	۲/۱۱	۱۶/۳	۱۶	$p < 0.03$

جدول ۶: ضریب همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در رشته‌های مختلف با توجه به جنسیت

آزمودنی‌ها	دختر	پسر	کل
انسانی	$r = -0.06$ $p < 0.001$ $n = 26$	$r = -0.17$ $p < 0.32$ $n = 35$	$r = -0.19$ $p < 0.14$ $n = 61$
تجربی	$r = -0.59$ $p < 0.002$ $n = 26$	$r = -0.37$ $p < 0.04$ $n = 32$	$r = -0.44$ $p < 0.0001$ $n = 58$
ریاضی	$r = -0.36$ $p < 0.05$ $n = 28$	$r = -0.28$ $p < 0.17$ $n = 24$	$r = -0.31$ $p < 0.03$ $n = 52$

نتایج ارائه شده در جدول ۶ بیانگر این نکته است که همبستگی بین اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در دختران رشته‌های مختلف تحصیلی، معنادار است، اما در پسران، تنها در رشته تجربی، این رابطه معنادار است و در رشته‌های انسانی و ریاضی معنادار نیست، گرچه در هر دو مورد، رابطه منفی به چشم می‌خورد.

اکنون به مقایسه اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی بر حسب جنسیت و رشته تحصیلی در آزمودنی‌ها می‌پردازیم. جدول ۷ دربرگیرنده تحلیل واریانس دو راهه مربوط به متغیرهای یاد شده است. نگاهی به نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که F مشاهده شده در مورد اضطراب امتحان در دو جنس و در آزمودنی‌های رشته‌های مختلف تحصیلی، در مقایسه با

جدول ۷: نتایج مربوط به تحلیل واریانس دوره‌ها با توجه به جنسیت و رشته‌های تحصیلی در متغیرهای اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی

متغیر	منبع پراش	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P
اضطراب امتحان	جنس	۹۴۲/۲۶	۱	۹۴۲/۲۶	۲/۹۸۸	۰/۰۸۶
	رشته تحصیلی	۳۶۴/۴۷	۲	۱۸۲/۲۳۵	۰/۵۷۸	۰/۵۶۲
	تعامل	۴۶۲/۴۶۹	۲	۲۳۱/۲۳۴	۰/۷۳۳	۰/۴۸۲
پیشرفت تحصیلی	جنس	۵۲/۵۸۲	۱	۵۲/۵۸۲	۱۰/۷۲	۰/۰۰۱
	رشته تحصیلی	۲۲۵/۳۴۹	۲	۱۱۲/۶۷۴	۲۲/۹۷۲	۰/۰۰۰۱
	تعامل	۹۰/۸۷۵	۲	۴۵/۴۳۷	۹/۲۶۴	۰/۰۰۰۱

جدول ۸: نتایج توصیفی مربوط به متغیر اضطراب امتحان بر حسب جنس و رشته تحصیلی

شخص	میانگین	انحراف معیار	میان	نما
دختر	۳۶/۹۸	۱۳/۸	۳۸	۴۰
پسر	۳۲/۸	۱۱/۴	۳۲/۵	۲۱
کل	۳۵/۱۹	۱۲/۹۳	۳۵/۵	۴۰
رشته ریاضی	۳۳/۷۱	۱۳/۱۸	۳۳	۴۰
رشته تجربی	۳۷/۲	۱۳/۰۲	۳۶/۵	۴۰
رشته انسانی	۳۱/۶۹	۱۲/۶	۳۷	۳۸

جدول ۹: نتایج مربوط به تحلیل واریانس دو راهه با توجه به جنسیت و رشته‌های تحصیلی در مورد اضطراب امتحان

منبع پراش	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P
جنس	۹۹۰/۵۷۹	۱	۹۹۰/۵۷۹	۶/۲۷۹	۰/۰۱۳
رشته تحصیلی	۳۴۵/۶۰۳	۲	۱۷۲/۸۰۲	۱/۰۹۵	۰/۳۳۶
تعامل	۱۳۸۲/۹۸	۲	۶۹۱/۴۹	۴/۳۸۳	۰/۰۱۴

ب) نمونه: نمونه تحقیق حاضر، براساس شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای، از بین دبیرستان‌های شهر کاشمر انتخاب شده‌اند. مجموع افراد مورد مطالعه ۲۰۰ نفر (۸۶ دختر و ۱۱۴ پسر) و میانگین سنی آزمودنی‌ها ۱۷/۰۷ ($s=0/55$) بوده است. از ۲۰۰ نفر آزمودنی مورد بررسی، ۶۴ نفر در رشته علوم تجربی، ۷۳ نفر در رشته علوم انسانی و ۶۳ نفر در رشته ریاضی تحصیل می‌کرده‌اند.

۳-۲) نتایج

یافته‌های به دست آمده از مطالعه سوم در جدول ۸ و ۹ ارائه شده است.

مقادیر بحرانی معنادار نیست، در حالی که F مشاهده شده در مورد پیشرفت تحصیلی نه تنها در آزمودنی‌های مربوط به دو جنس و رشته‌های تحصیلی مختلف در مقایسه با مقادیر بحرانی، متفاوت و معنادار است، بلکه نتایج مربوط به تعامل جنسیت و رشته تحصیلی نیز در مورد پیشرفت تحصیلی معنادار است.

۳) مطالعه سوم

۳-۱) روش

الف) آزمودنی: جامعه آماری پژوهش حاضر دربرگیرنده دانش‌آموزان دبیرستانی شهر کاشمر، در سه رشته تحصیلی ریاضی، تجربی و انسانی بوده است.

تحصیلی نیز در یکی از مطالعات، معنادار بوده است. نتایج یاد شده با دیگر نتایج پژوهش‌ها، در تباین نیست، چه پژوهش‌ها این نکته را یادآور شده‌اند که یا اضطراب امتحان در آزمودنی‌های مؤنث بیش تر بوده، و یا تفاوتی بین دو گروه دیده نشده است [۱۹ و ۱۲]. در مجموع نتایج در این امر هم‌نوا نیستند [۱۰]. بدین‌سان پژوهش‌ها باید بکوشند نقش دیگر متغیرهای شخصیتی و فرهنگی را در این ارتباط دخالت دهند تا شاید نکات تازه‌ای آشکار گردد و از این طریق بتوان به یافته‌های وحدت یافته‌تری دست یافت.

نباید فراموش کرد که عوامل متعددی در اضطراب امتحان دخیل هستند و قصد این نوشتار نیز ترویج و تأکید بر نگاه یک‌سویه به این مقوله نیست، اما باید اشاره کرد، که چه در آزمایش‌های روان‌شناختی و چه در ارزشیابی‌های تعلیم و تربیتی، در کنار موقعیت ارزشیابی، به سادگی نمی‌توان نقش «ارزشیابی‌کننده» را نادیده گرفت. اضطراب امتحان نه تنها شرایط امتحان را هدف خود قرار می‌دهد، بلکه به‌طور غیرمستقیم می‌تواند تأثیراتی پیرامونی بر زندگی فرد باقی بگذارد. بنابراین باید به طراحی مطالعاتی پرداخت که در آن‌ها متغیرهای چندگانه مورد توجه باشند تا در این بین بتوان به تأثیر و سهم هر کدام، بیش‌تر نزدیک شد. پیشرفت تحصیلی گرچه متأثر از اضطراب امتحان است، اما تابع مطلق آن نیست، چه اضطراب امتحان تا حدی گاه انگیزاننده است، و فراتر از مرزهایی، می‌تواند شکننده باشد.

اکنون به مقایسه اضطراب امتحان بر حسب جنسیت و رشته تحصیلی در آزمودنی‌ها می‌پردازیم. جدول ۹ بیانگر تحلیل واریانس دو راهه مربوط به متغیر یاد شده است.

توجه به یافته‌های ارائه شده در جدول ۹ نشان می‌دهد که F مشاهده شده درباره اضطراب امتحان، در مورد جنسیت، و تعامل رشته تحصیلی و جنسیت، در مقایسه با مقادیر بحرانی، معنادار است، در حالی که در مورد رشته تحصیلی به تنهایی معنادار نیست.

بحث نتایج

به نظر می‌رسد که یافته‌ها در برخی از جهات، در سه مطالعه جداگانه، هم دارای هم‌نواایی، و هم دارای تمایز هستند. پیش‌تر اشاره کردیم که یافته‌های پژوهشی نشان داده‌اند که اضطراب امتحان را نمی‌توان نادیده گرفت، به‌گونه‌ای که اضطراب امتحان کاهش کارآمدی عقلانی را در پی دارد [۵، ۱۰، ۱۵، ۱۸، ۲۰]. نمی‌خواهیم از نوعی رابطه خطی مطلق بحث کنیم، زیرا موقعیت ارزشیابی نیز می‌تواند نتایج را دیگر گونه سازد و کاهش اضطراب نیز همواره با پیشرفت در عملکرد روبه‌رو نخواهد بود [۱۰]، اما نتایج به‌دست آمده در حقیقت به موازات دیگر یافته‌های پژوهشی است. از سوی دیگر، یافته‌های دو مطالعه نخست، بیانگر، ارتباط اضطراب امتحان و پیشرفت تحصیلی در اغلب موارد، با توجه به جنسیت و رشته تحصیلی است.

اما باید توجه داشت که مقایسه پیشرفت تحصیلی و اضطراب امتحان با توجه به جنسیت و رشته تحصیلی، در مجموع، نشانگر موفقیت تحصیلی بیش‌تر دختران و نیز ترتیب موفقیت در دانش‌آموزان رشته ریاضی، تجربی و انسانی بوده، تعامل بین رشته تحصیلی و جنسیت هم مشاهده شده است. ولی اضطراب امتحان در یکی از مطالعات، نمایانگر تأثیر جنسیت و رشته تحصیلی نیست، گرچه به معناداری نزدیک است. اما در مطالعه‌ای دیگر، شاهد معناداری تفاوت اضطراب امتحان در دو جنس هستیم و تعامل جنسیت و رشته

منابع

۱۲. سعادت، پروانه (۱۳۶۳) نقش اضطراب در یادگیری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، تهران: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی
۱۳. عباس‌آبادی، بتول (۱۳۷۶) رابطه بین اضطراب و پیشرفت تحصیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مشهد، دانشگاه فردوسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۱۴. کرملی‌سیچانی، حسن (۱۳۷۳) بررسی اضطراب ناشی از امتحانات دروس دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان‌های شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
۱۵. مجتهدی‌ملکی، محترم (۱۳۷۷) بررسی رابطه بین اضطراب امتحان و معدل دانش‌آموزان و تأثیر روش شناخت درمانی بر کاهش میزان اضطراب امتحان دانش‌آموزان دختر سال سوم نظام جدید شهرستان ملکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۱۶. کمزین، حمید (۱۳۷۴) اضطراب امتحان علل و درمان‌های جدید آن. مجله تربیت، شماره ۶.
17. Marnat, G.G. (1990) Hand book of Psychological assessment. U.S. A.: John Wiley & Sons.
18. Swanson, S.; Howell, C. (1996) Test Anxiety in Adolescents with Learning Disabilities and Behavior Disorders. *Exceptional Children*, Vol.62 (5): 389- 397.
19. Bishop, J.B.; Baner, K.W. & Becker, E.T. (1998) a Survey of Counseling Needs of Male and Female College Students. *Journal of College Student Development*. Vol.39 (2): 205-210.
20. Clark, J.W.; Fox, P.A. & Schneider, H.G. (1998) Feedback, Test Anxiety and Performance in a College Course. *Psychological Reports*. Vol.82 (1): 203- 208.
21. Chapell, M.S.; Overton, W.F. (1998) Development of Logical Reasoning in the Context of Parental Style and Test Anxiety. *Merrill Palmer Quarterly*. Vol.44 (2): 141-156.
۲۲. ابوالقاسمی، عباس؛ اسدی مقدم، عزیزه؛ نجاریان، بهمن؛ و شکرکن، حسین (۱۳۷۵) ساخت و اعتباریابی مقیاسی برای سنجش اضطراب امتحان. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز. دوره سوم، سال دوم، شماره ۳ و ۴، صص ۷۴-۶۱.
۱. لیندزی، اس. پی. سی. و پاول، جی. تی (۱۳۷۸) روان‌شناسی بالینی بزرگسال. ترجمه محمدرضا نائینیان. تهران: انتشارات درج.
۲. کراز، ژ. (۱۳۸۱) بیماری‌های روانی. ترجمه محمود منصور و پریرخ دادستان. تهران: انتشارات رشد.
۳. سادوک، ب. و سادوک، و. (۱۳۸۰) چکیده روان‌پزشکی بالینی. ترجمه نصرت‌اله پورافکای، تهران: انتشارات آزاده.
4. Sapp, M. (1996) Three Treatments for Reducing the Worry and Emotionality Components of Test Anxiety with Undergraduate and Graduate College Students: Cognitive- Behavioral Hypnosis, Relaxation Therapy, and Supportive Counseling. *Journal of College Student Development*. Vol.37 (1): 79- 87.
۵. دادستان، پریرخ (۱۳۷۶) سنجش و درمان اضطراب امتحان. مجله روان‌شناسی، سال اول، شماره ۱، صص ۶۰-۳۱.
6. American Psychiatric Association (2000) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition- Text Revision*.
۷. استورا، ژ. (۱۳۷۷) تنیدگی یا استرس. ترجمه پریرخ دادستان تهران: انتشارات رشد.
۸. مهرابی‌زاده‌هنرمند، مهناز؛ ابوالقاسمی، عباس؛ نجاریان، بهمن؛ و شکرکن، حسین (۱۳۷۹) بررسی میزان همه‌گیرشناسی اضطراب امتحان و رابطه خودکارآمدی و جایگاه مهار با آن با توجه به متغیر هوش. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره سوم، سال هفتم، شماره‌های ۱ و ۲، صص ۷۲-۵۵.
9. Sarason, I.G. (1975) Anxiety and Self- Preoccupation. In I.G. Sarason and C.D. Spielberger (eds) *Stress and Anxiety (Vol.2)* Newyork: Hemisphere/ Hastead.
۱۰. بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۸) اضطراب امتحان. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۱. دودانگه، محمد (۱۳۷۶) بررسی رابطه بین اضطراب، منبع کنترل و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان پسر شهرستان قزوین در سال تحصیلی ۷۶-۷۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی.